

Demokrasi*

Andrew Heywood

1-Giriş

Kelimenin tam anlamıyla demokrasi, liberalizm, sosyalizm veya faşizm örneğinde olduğu gibi bir ideoloji olarak düşünülemez. Demokrasi, organize bir sosyal faaliyetin amaçları ve araçları hakkındaki fikirler bütünü değildir. Fakat daha ziyade, belli bir yönetim sistemi ve onun içinde güçlerin dağıtımının tanımıdır. Sonu 'krasi' ile biten otokrasi, bürokrasi, plütokrasi ve demokrasi gibi tüm terimler, eski Yunanca'da 'iktidar' veya 'yönetme' anlamına gelen kratos kelimesinden türetilmiştir. Bu anlamda, demokrasi ve aslında tüm siyasal yönetim teorileri, ideolojik sınırları aşar. Tüm ideolojiler, demokrasiye dönük olarak belli bir yönelişe sahiptir ve pek çoğu da demokratik yönetimin nasıl gerçekleştirileceğiyle ilgili olarak farklı bir anlayışa dayanır. 'Demokrasi arzu edilir bir şey midir?', 'demokratik yönetim nasıl bir şekil almalıdır?' ve çekişmenin çoğu kez kalbinde yatan 'demokrasi terimi ne anlama gelir?' türünden sorular derin ideolojik bölünmeler doğurmaktadır.

Eski Yunan'da halk (demos) tarafından yönetimi anlatmak için geliştirilen demokrasi terimi, genel olarak, bir mevki veya rütbesi olmayan tüm sıradan insanlar anlamında kullanılır. Bununla beraber, kelimenin orjinal Yunanca kullanımında, demos tüm sıradan insan-

lar anlamında olmayıp daha ziyade 'çoğunluk' veya 'yoksullar' anlamına gelmiştir. Bu nedenle demokrasi, fakirlerin zenginlerin pahasına veya cahil ve eğitimsizlerin eğitilmelerinin pahasına yönetimini ima eder bir biçimde, küçümseyici ve olumsuz anlamda kullanılmıştır. Örneğin, Platon, *Devlet* adlı eserinde demokratik yönetimin muhtemel sonucunun tiranlık olacağını ileri sürmüştür. Bununla beraber demokrasinin klasik anlamı, Atina'nın en derinlikli ve başarılı örneğini sunduğu polis düzeni üzerine temellendirilmiştir. Atina demokrasisi, modern demokratik yönetimden çok farklı ilkelere dayanmaktadır. Atina demokrasisinin en ayırdedici özelliği, vatandaşların yönetim faaliyetlerine doğrudan katılımıdır. Bu iki şekilde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, Atina'da tüm vatandaşların katılma hakkına sahip olduğu ve önemli kararların çoğunluk esasına göre alındığı düzenli toplantılar veya meclisler vardı. Bu anlamda, vatandaşlar kendilerinin dışında veya üzerinde olan bir organ tarafından yönetilmek yerine, kendi kendilerini yönetmişlerdir. İkinci olarak, devamlı sorumluluk gerektiren yönetim kadroları veya resmi makamlara gelecek kişiler, atama veya seçim sistemi ile değil, kura veya sıra esasına göre belirlenmiştir. Böylece, sadece seçilmiş bir profesyonel politikacılar grubu değil fakat tüm vatandaşlar yönetim mercilerine gelme hakkı-

na sahip olmuştur. Bu tip klasik demokrasi modeline modern dünyada çok nadir olarak rastlanmaktadır. Bununla birlikte, bu klasik yöntem, İsviçre gibi ülkelerde yaygın olarak kullanılan referandum metodu biçiminde ve hala dünyanın pek çok bölgesinde uygulanan kura ile juri seçimlerinin yapılması biçiminde bugüne değin süregelmiştir. Bu klasik doğru- dan katılım geleneği, ABD’de özellikle yerel düzeyde güçlü olagelmıştır. New England’da kasaba yönetimleri genellikle halk toplantılarına dayanmış, Californiya gibi eyaletlerde de halkın getirmiş olduğu teklifler yerel vergileri düşürmede etkili olmuştur.

Demokratik fikirler Yunan şehir-devletinin çöküşüyle siyasal hayattan tamamıyla yok olmamış ancak gittikçe otokratik yönetimlerle kuşatılan bir dünyada en aza indirgenmiştir. Onyedinci yüzyıl İngiltere’indeki İç Savaş gibi siyasal ayaklanmalar yeni demokratik ümitler ve idealler doğurmuştur. Örneğin, Cromwellci asker ve zenaatkarların radikal bir bölümünü oluşturan Leveller’lar birey olarak vatandaşların liderleri üzerinde kontrole sahip olmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bu ideal, vatandaşlara oy hakkını vermekle gerçekleştirilecekti. Bununla birlikte siyasal gücün bu şekilde ayarlanması evrensel olma amacı taşımaktaydı. Kadınlara, kalfalara, ev hizmetkarlarına ve hatta bazı Leveller’ların gözünde ücretlilere dahi oy hakkı verilmemeliydi. John Locke gibi ‘Sosyal Sözleşme’ teorisyenleri, yönetimin yönetilenlerin rızasına dayanması gerektiğini ve yönetilenlerin rızasına dayanan böyle bir yönetimin de amacının, vatandaşlarının, John Locke tarafından ‘hayat, özgürlük ve mülkiyet’ olarak tanımlanan, ‘doğal haklar’ını korumak olduğunu ifade etmişlerdir. Locke’a göre bu, Leveller’larda olduğu gibi, oy hakkı anlamına gelmekteydi. Öte yandan Locke, oy hakkının, yönetim tarafından zarar verilebilecek çıkarlara sahip olan mülk sahipleriyle sınırlandırılması gerektiğine inanmaktaydı.

Modern demokrasi anlayışı, Onsekizinci yüzyılın sonlarındaki, en önemlilerini Amerikan (1776) ve Fransız (1789) devrimlerinin oluşturduğu siyasal devrimlerde doğan ‘popüler siyaset’e değin geri gider. Amerikan devrimi Thomas Jefferson gibi düşünürler tarafından geliştirilen sosyal sözleşme ilkeleri üzerinde temellendirilmiştir. 1787 yılında yazılan Bileşik Devletler Anayasası oy hakkını sadece mülkiyet sahibi olanlarla sınırlandırmasına rağmen o zamana değin varolan demokratik sistemi kurmuştur. Fransız Devrimi, yönetimin ‘halk egemenliği’ne dayanmasını ileri süren daha radikal fikirler doğurmuştur. Halk egemenliği Rousseau’nun ‘genel irade’ anlayışından doğmakta ve milli kolektif çıkarların bir türü anlamına gelmekteydi. On dokuzuncu yüzyıl boyunca demokrasinin şöreti gitgide artmıştır. Her geçen gün daha fazla grup, orta ve çalışan erkek sınıflar, kadınlar, etnik azınlıklar ve diğerleri, siyasal iktidardan pay almak için çaba sarf etmişlerdir. Değişmez bir şekilde bu çaba, siyasetçilerin oy sandığı aracılığıyla daha geniş bir kitleye karşı sorumlu kılınması anlamına gelen oy hakkının talep edilmesi şeklini almıştır. Bazı ülkelerde bu talep, evrensel oy hakkının (erkekler için) 1848 yılında kabul edildiği Fransa’da olduğu gibi, halk devrimleri aracılığıyla elde edilmiştir. Diğer ülkelerde oy hakkı, tedrici reform süreciyle genişletilmiştir. Örneğin İngiltere’de oy hakkı 1832 tarihli Büyük Reform Kanunuyla başlayan bir seri parlamento kanunları ile aşamalı olarak genişletilmiştir. Evrensel oy hakkı (erkekler için) 1918 yılına değin, kadın ve erkeklere eşit oy hakkı anlamına galen evrensel yetişkin oy hakkı ise 1928 yılına değin kabul edilmemiştir. 1949 yılına kadar üniversite mezunları ve ticari mülkiyet sahipleri birden fazla oy hakkına sahip olmuşlardır. Mafih bu modern demokrasi şekli klasik Yunan modelinden oldukça farklıdır. Yönetim bir profesyonel siyasetçiler sınıfının ellerine bırakılmış; halk kendisini yönetmemiş fakat sadece yöneticileri seçme sürecine katılmıştır.

Modern demokrasi anlayışı bu nedenden ötürü bir temsili demokrasi anlayışıdır.

Ondokuzuncu yüzyılın büyük bir kısmı boyunca, demokrasi terimi olumsuz çağrışımlarının pek çoğunu taşımıştır. Örneğin, James Madison ve John Stuart Mill gibi liberal filozoflar, Platon ve Aristoteles'in demokrasi hakkındaki kayıtlarını, sınırlanmamış demokrasinin hem mülkiyeti tehdit edeceği hem de bireysel özgürlüğü tehlikeye atacağı uyarısıyla yeniden ifade etmişler. Yirminci yüzyıl boyunca, farklı olarak, demokrasi hemen hemen evrensel bir şekilde iyi bir şey olarak kabul edilmiştir. Zaman içerisinde demokrasi, belli bir yönetim şeklini veya rejimi kabul etmeyi ima eden 'Yaşasın!' kelimesinden daha fazla bir anlam ifade eder olmuştur. Hemen hemen tüm yönetim biçimleri kendilerini demokratik olarak tanımlamış ve anlamlı bir biçimde tüm siyasal düşünürler demokrasinin erdemlerini vurgulamışlardır. Mamafih, bu olgu aynı zamanda demokrasinin anlam ve önemini ortaya çıkarmanın ana sorununu teşkil eder: Liberaler, sosyalistler, muhafazakârlar, anarşistler, faşistler ve milliyetçilerin tamamının kendi fikirlerinin demokratik olduğunu iddia ettiği ve hatta gerçek demokrasi olarak kutsadığı bir durumda, demokrasi kelimesi gerçek anlamını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Artık demokrasi, 'endüstriyel demokrasi', 'sosyal demokrasi' gibi çok farklı şekillere bürünmüştür. Böyle bir karmaşa, tamamen demokrasinin tek bir tanımının olmamasından veya 'demokratik yönetim'in alacağı şekil hakkında ortak bir görüş olmamasından kaynaklanmaktadır. Dahası, her biri, halkın ne zaman, nasıl ve niçin kendi kendisini yönetmesi gerektiği hususunda farklı ideolojik kabullere ve belli bir felsefi varsayımlar bütününe sahip ve birbirleriyle rekabet halinde olan bir çok demokrasi modeli veya teorisi bulunmaktadır. Bu sorunun temelinde, demokrasinin ilk bakışta yanıltıcı bir şekilde basit, fakat yakından incelenince güç siyasal sorunlar doğuran bir fikir olması gerçeği yatmaktadır.

2-Halk İktidarı

İlk bakışta, demokrasi 'halk' ve 'yönetim' olmak üzere iki fikri bir araya getiren basit bir kavram gibi gözükmektedir. Bu nedenle yaygın olarak demokrasinin, bu kelimelerin ne anlama geldiğine ve pratikte nasıl uygulanacağına fazla dikkat edilmeden, 'halk tarafından yönetim' anlamına geldiği düşünülmektedir. Meseleyi daha iyi ortaya koyabilmek için, Abraham Lincoln'ün demokrasiyi, 'halkın, halk tarafından, halk için yönetimi' olarak nitelendiği 1863 tarihli Gettysburg Söylevi iyi bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Lincoln'ün bu tanımının üstünlüğü, halkın yönetimle pek çok farklı şekillerde ilişkili olabileceğini kavramış olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün yönetimlerin bir halk topluluğuna yönelik olması, halkın bu yönetimin otoritesine tâbi ve onun kararlarından etkileniyor olması nedeniyle, 'halkın yönetilmesi' ifadesi çok az sorun doğurmaktadır. Bununla birlikte, 'halk tarafından yönetim' ve 'halk için yönetim' ifadelerinin arasındaki fark, iki farklı demokrasi anlayışı doğurur. Halk yönetimle şu iki şekilde biri aracılığıyla ilişkili olabilir, ya yönetimde bizzat yer alarak ya da yönetime yardımcı olarak ya da yönetim halkın menfaatine olacak şekilde başkaları eliyle yürütülerek. Bu nedenle halk tarafından yönetim, yönetime halkın yaygın katılımını ima ederken, halk için yönetim, yönetimin halkın çıkarına olmasını ifade eder.

Bu ilkelerin her ikisi de belli bir demokratik yönetim modeli için temel hazırlamakla beraber, her biri pek çok güçlükler de doğurmaktadır. Örneğin halk yönetime nasıl katılabilir veya katılmalıdır? Halk kendini, Eski Yunan'da vatandaşların yaptığı gibi doğrudan mı yönetmeli yoksa sadece kendi çıkarına faaliyet gösterecek 'temsilcileri' seçmeye mi katılmalıdır? Benzer biçimde, eğer demokrasi halk için yönetim anlamına geliyorsa, halkın çıkarına olanı tespit etmek nasıl mümkün olacaktır? Acaba halk kendi çıkarını belirlemeye

muktedir midir ve eğer değilse bunu kim belirleyecek? Dahası halkı nasıl tanımlayacağız? Vatandaşların tamamı mı yoksa seçilmiş bir azınlık mı siyasal görüşleri geliştirebilecek ve açıklayabilecek niteliktedir?

a-Siyasal eşitlik

Herhangi bir demokratik teori analizi, 'demos' veya halk teriminin bir açıklamasıyla başlamalıdır. Kendilerine yönetim işi verilecek olan halk kimdir? Yönetim kimin çıkarına çalışacaktır? Halk kelimesi kesin olarak halkın tamamını mı kapsamaktadır? Nitekim, tüm demokrasi teorisyenleri bu soruyla meşgul olmuşlar ve hiç biri bütün bireylerin yönetime katılma hakkını elde etmesini kabul etmeye hazır olmamışlar. Bunun en açık örneği, çocukları siyasal etkiden uzak tutmayı amaçlayan yaş kısıtlamalarının evrensel olarak kabul görmesidir. Sonuç olarak, 'halk', 'tüm yetişkin vatandaşlar' anlamına gelmektedir. Bunu ifade ettikten sonra, bir çocuğun ne zaman yetişkin olacağı, bir bireyin yirmi bir, onsekiz, onyediy veya daha genç bir yaşta mı siyasal haklara sahip olacağı hususunda önemli bir anlaşmazlık söz konusu olabilir. Aynı zamanda Yunan şehir devleti temelinde yükselen klasik demokrasi modelinin de köleler ve kadınlardan oluşan büyük bir çoğunluğu siyasal yaşamın dışında bıraktığına dikkat çekmemiz yerinde olur. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca siyasal katılım, mülkiyet sahibi ve eğitilmiş erkek yetişkinlerden oluşan bir azınlıkla sınırlandırılmıştır. Siyasal katılımın işçi sınıfını, kadınları ve tüm ırksal, dinsel grupları, kısacası tüm yetişkin vatandaşları kapsamaması fikri sadece yirminci yüzyılda yaygın destek bulmuştur.

Bireyleri ve grupları herhangi bir 'halk' tanımının dışında tutmanın nedenleri pek çok ve çeşitlidir. Bazılarına göre bu fikir, sadece sınırlı sayıda yetişkinin yönetim işlerine ilgi duyacağı inancını temsil etmektedir. Bu inanca göre sadece mülkiyet sahibi olanlar ve bu sa-

yede vergi verebilecek konumda olanlar yönetim işlerine ilgi duyacaklardır. Bu düşünce Amerikan devriminin 'temsil yoksa vergi de yok' sloganında ifadesini bulmaktadır. Aynı slogan 'vergi yoksa temsil de yok' fikrini de ima etmektedir. Daha yaygın olarak, siyasal katılım hakkının rasyonel ve ahlaki yargılamalar yapma kapasitesine sahip olanlarla sınırlandırılması gerektiği ileri sürülmüştür. Örneğin John Stuart Mill, oy kullanma hakkının kendilerinin çıkarına karar oluşturma potansiyeline sahip olmayan cahil ve eğitimsiz insanlara verilmeyip yönetimin tamamıyla eğitilmiş kişilerin ellerine bırakılmasının daha iyi sonuçlar vereceğini ifade etmişti.

Açıkça bu tip fikirler daha ileri götürülürse, demokratik olmayan, bir diğer ifadeyle antidemokratik sonuçlar doğurur. Örneğin, Platon, insanların temelde farklı yeteneklere sahip olduklarını ileri sürmüştür. O'na göre insanlar doğuştan altın, gümüş veya bronz mayalıdır. Platon, yönetimin rasyonel ve ahlaki yargılara varabilecek ve bu sayede iyiliksever diktatörler olarak yönetilebilecek 'korucular' veya 'filozof-krallar'ın oluşturduğu küçük bir gruba verilmesini önermiştir. Benzer fikirler, yirminci yüzyıl başlarında Pareto ve Mosca gibi klasik elit teorisyenleri tarafından da dile getirilmiştir. Pareto ve Mosca, üstün yeteneklere sahip olan doğal liderlerden oluşan bir yönetici azınlığın daima kitlelere hakim olacağı düşüncesiyle, demokratik yönetimin mümkün olmadığını inanmışlardır. Mosca'ya göre, bütün toplumlarda biri yöneten diğeri de yönetilen olmak üzere iki sınıf vardır. Pareto, liderlik yeteneğine sahip olan, yaygın kabulü sağlayabilen ve kurnazlıkla yönetim işlerini yürütebilenleri 'tilkiler'; cesarete sahip olan ve tipik olarak toplumu şiddetle yönetenleri de 'aslanlar' olarak ayırmıştır.

Buna karşın, demokrasi teorisyenleri siyasal eşitliğin önemini vurgulamışlardır. Bütün bireyler siyasal katılma hakkına sahiptir ve bir vatandaşın çıkarı bir diğerkinden daha

önemli değildir. Bu nedenle demokrasi, tıpkı sosyalizmin zenginliğin toplum içinde eşit bir biçimde bölüştürülmesi fikrinde olduğu gibi, siyasal iktidarın halk arasında eşit olarak dağıtılmasını gerektirir. Tüm demokrasi şekilleri eşitlik ilkesine saygı göstermelidir. Eğer demokrasi bir kitle toplantısına doğrudan katılım şeklinde işliyorsa, herkes böyle bir toplantıya katılma ve konuşma hakkına sahip olmalı ve kararlar her oyun eşit değere sahip olduğu el kaldırmayla alınmalıdır. Temsili demokraside ise siyasal eşitliğin sağlanabilmesi için bir takım koşulların yerine getirilmesi gerekir. İlk olarak, tüm yetişkinler, ırk, renk, cinsiyet ve din ayrımı olmaksızın seçme hakkına sahip olmalıdır. Bir başka ifadeyle, evrensel yetişkin oy hakkı tesis edilmelidir. İkincisi, hiç kimse bir tek oydan fazlasına sahip olmamalı ve seçim bölgelerinin eşit büyüklüğe sahip olmasıyla sağlanabilecek olan her oyun eşit değere sahip olması ilkesi gelmektedir. Kısaca, siyasal eşitlik 'bir kişi bir oy, her oy eşit değer' anlamına gelir.

Bununla beraber, demokrasi teorisyenleri sık sık halkın kolektif olarak faaliyet gösteren ve ortak bir çıkarla birbirine bağlanmış homojen bir varlık olduğunu ima ederler. Gerçekte ise, tüm toplumlarda halk farklı fikirler ve çıkarılara sahiptir. Bu nedenle halk arasında ayrılıksız oйдаşma (consensus), manipülasyon ve tehditle sağlanması dışında çok nadir ve bazen de imkansız olmaktadır. Demokratik yönetimler bu problemi sayılara, bir başka ifadeyle, çoğunluk yönetimi ilkesine başvurarak çözmüşlerdir. Basitçe, çoğunluk yönetimi azınlığın çoğunluğun fikrini kabul etmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle siyasal sorunlar, farklı fikirlerin sahip olduğu ve sayısal olarak ifade edilen destekle çözülür. Sonuç olarak, halk tarafından yönetim, bütün adına konuşma hakkına sahip olduğunu iddia eden çoğunluğun yönetimi anlamına gelir.

Bu nedenle demokrasi çoğunlukçuluk tehlikesi yaratabilir. Çoğunluk kendini halkın ye-

rine ikame edebilir ve sınırlanmamış bir güç kullanabilir. Böylece demokrasi kolayca, bireylerin ve azınlıkların çıkarlarının 'halk' adına feda edildiği '% 51'in yönetimi' veya 'çoğunluğun tiranlığı' haline gelebilir. Bu nedenle demokrasi düşünürleri kimi zaman çoğunluğun yönetimi ilkesine karşı çıkmışlardır. Birleşik Devletler Anayasası'nın 'Kurucu Babaları'ndan James Madison, toplumun, her biri saygı duyulması gereken farklı çıkarlara sahip olan ve birbirleriyle yarışan azınlıkların toplamından oluştuğunu ifade etmiştir. O'nun gözünde sınırlanmamış çoğunluk yönetimi kolayca yönetimi mülksüz kitlelerin eline verebilir ve böylece mülkiyet haklarını tehdit edebilir. J. Madison, bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için yönetim gücünün her azınlık grubuna veya çıkara siyasal etkide bulunma fırsatı veren bir çok kurum arasında bölünmesi ve dağıtılmasını savunmuştur. Bu Madison'cu demokrasi anlayışı, Kongre'nin iki kolu, Senato ve Temsilciler Meclisi arasındaki ve Federal Yönetim'in üç dalı, Kongre, Başkan ve Yüksek Mahkeme arasındaki denge ve kontrol mekanizmaları üzerinde oturan Amerikan siyasal sisteminde içselleştirilmiştir. Bu yolla Madison, çoğunluğun sesinin diğer tüm fikirleri susturamamasını sağlamayı ümit etmiştir.

b- Halk Katılımı

Demokrasi, genellikle 'halk tarafından yönetim' talebinde özetlenen, halkın kendi kendini yönetimi fikrini ima eden bir şey olarak anlaşılmaktadır. Mafatih, bu fikir halkın kendi kendisini yönetimine katılmasını önermekle birlikte, bu katılımın nasıl bir şekil alacağını veya bu prensibin ne ölçüde uygulanacağını açıklamamaktadır. Bir uç örnek olarak, Yunan şehir-devletinde yönetim, doğrudan demokrasi ilkesine göre düzenlenmiştir. Vatandaşlar yönetime, hem katıldıkları kamusal toplantılarda kendileri kararlar alarak hem de değişmeli olarak kamusal makamlarda bulunarak katılmaktaydı. Sonuç olarak doğrudan demokraside, halk, yönetimle özdeşleşmekte ve ken-

di kendini yönetmekteydi. Bu klasik demokrasi modeli, Jean Jacques Rousseau ve John Stuart Mill gibi daha modern yazarlara ilham vermiştir. Rousseau demokrasiyi halk egemenliği olarak kabul etmektedir. Buna göre, mutlak siyasal otorite yönetim sürecine doğrudan ve devamlı olarak katılımları beklenen halkın kendisindedir. Rousseau'ya göre özgürlük, otonomi veya kendi kendini yönetim anlamına gelmektedir. Rousseau, İngiltere'de uygulanan temsili demokrasi sistemiyle, İngiliz vatandaşları 'Parlamento üyelerini seçerken özgür ve fakat seçer seçmez köledir.' diyerek alay etmiştir. Mill de yönetime halk katılımını savunmuş ve hem oy hakkının genişletilmesini hem de yerel yönetimlerin yaygınlaştırılmasını vatandaşların kendi çıkarlarını savunabilmesi ve kamu mercilerine gelebilmesi için desteklemiştir. Mill'e göre siyasal katılımın eğitici bir değeri vardır. Siyasal katılım, halkın içinde yaşadığı toplumu anlamasını sağlar ve bireylere kendilerini geliştirme ve potansiyellerini gerçekleştirme imkânını sunar.

Bu tip klasik demokrasi teorilerinin modern demokratik yönetim biçimleriyle çok az ilişkisi vardır. Modern dünyada demokrasi, yönetim sorumluluğunun yetişkin vatandaşlar tarafından üstlenilmediği fakat profesyonel siyasetçilerden oluşan bir elit gruba devredildiği temsili demokrasidir. Bu nedenle yönetime halk katılımı dolaylıdır. Yönetime halk katılımı genellikle oy kullanarak yöneticilerin seçilmesine indirgenmiştir. Sonuç olarak modern demokrasi anlayışı, halkın kendi kendini yönetimi klasik idealini terketmiş ve bunun yerine seçim sürecini belirleyen kurallar üzerinde dikkatini yoğunlaştırmıştır. Nitekim bugün demokratik yönetimin tüm yetişkinlere oy hakkı tanıyan evrensel oy hakkının, serbest seçimleri garanti eden gizli oy ve farklı alternatifler arasından seçim yapabilme şansını sağlayan parti rekabetinden fazla bir şey olmadığı fikri yaygın kabul görmektedir. Bu koşullar sağlandığı sürece, bir yönetim sistemi 'demokratik' olduğunu iddia edebilir ve böyle bir

sistemin siyasetçileri de kendilerini 'temsilciler' olarak addedebilirler.

Bununla birlikte, seçilmiş olmalarının ötesinde profesyonel siyasetçilerin seçim bölgelerini temsil ettiklerini nasıl ve niçin ileri sürebilecekleri pek açık değildir. 'Temsil' terimi bünyesinde pek çok anlamlar barındırmaktadır. Bu terim, temsilcilerin kendi fikirlerini hiç karıştırmaksızın seçmenlerinin görüşlerini tamı tamına aktaran delegeler veya araçlar olduklarını ima edebilir. Bu ise siyasetçilerin, seçmenlerini tatmin etmekte başarısız olmaları halinde geri çekilebilmesi ve görevden azledilebilmesi durumunda gerçekleştirilebilir. Daha yaygın olarak, temsil daha büyük bir grup adına ve onların çıkarları istikametinde hareket etmek anlamını taşır. Bu anlayış siyasetçileri seçmenlerinin çıkarına olacak bir şekilde kendi başlarına düşünebilmeye muktedir kılar. Bu durumda, siyasetçiler seçmenlerden daha tecrübeli veya daha eğitilmiş bir elit grubunu teşkil ederler. Nihayet, temsil, siyasetçilerin halkla aynı geçmişe, sosyal tecrübeler, çıkarlara sahip olması anlamında halkın karakteristik bir örneğini yansıttığı anlamına da gelir. Bununla birlikte hiç bir özgür ve yarışmacı seçim sistemi yönetimin toplumun bir mikrokosmosu olmasını garanti edemez. Ayrıca, bütün böyle sistemlerde değişmez bir biçimde, erkekler, beyazlar, varlıklılar, orta yaşlılar ve yaşlılar daha fazla temsil edilirler.

Temsili demokrasi taraftarları yönetime halkın doğrudan katılımının sadece Eski Yunan şehir-devleti örneğinde olduğu gibi nisbeten küçük toplumlarda mümkün olabileceğini ancak günümüzün modern dünyasında söz konusu olamayacağını dile getirmektedirler. Kitle toplantılarına dayanan yönetim biçimini nüfusu onlarca, yüzlerce milyona ulaşan toplumlarda düşünmek bile oldukça güçtür. Dahası, doğrudan katılım çoğu kez arzu edilir bir şey olarak da kabul edilmemektedir. Temsil, halkın bilgisizliği ve ilgisizliğine karşı bir çözüm olarak görülmektedir. Eğer yönetim

doğrudan hakkın ellerine bırakılırsa, etkin yönetim için gerekli olan eğitime ve uzmanlık bilgisine sahip olmayan yetersiz amatörler terk edilmiş olur. Seçimler karar almayı uzmanlara, profesyonel siyasetçilere bırakırken, halka da görüşlerini ve fikirlerini açıklama imkânını sağlar. Bu anlamda, temsili demokrasi esasen uzmanlaşma ve siyasal hayatın organizasyonunda iş bölümü ihtiyacına uygun düşer. Bundan öte, dolaylı ve sınırlı katılım aynı zamanda siyasal istikrar ve düzeni de tesis edebilir. Eğer vatandaşlar yönetime doğrudan katılırlarsa, kendi çıkarlarını daha önemli olarak algılayacaklar ve onları daha büyük bir kararlılıkla takip edeceklerdir. Bu nedenle katılım, farklı beklentiler doğurabilir ve sosyal çatışmaya yol açabilir. Buna karşın, temsili demokrasi, tüm isteklerin ve ihtiyaçların asla tam olarak tatmin edilmediği mükemmel olmayan bir dünyada halkın uyum içinde birlikte yaşamalarını sağlayarak, farklı beklentilerin çatışma potansiyelini azaltmaya yardımcı olabilir.

Öte yandan, modern yönetimde halk katılımının azlığı hakkında büyüyen bir rahatsızlık doğmuş ve klasik demokrasi teorilerine dönük ilgide bir canlanma görülmüştür. Bu gelişmenin temelinde, kendi geleceğini belirleme ve otonominin arzu edilir birşey olduğu inancı yatmaktadır. Yönetime katılım, halkın yönetim işleri üzerinde sahip olduğu etkiyi ve yönetimin siyasalarının içeriğine etki etme yeteneğini yansıtır. Hem Rousseau hem de Mill kişinin kendi hayatını kendi üstüne alabilme veya kontrol edebilme anlamında bir pozitif özgürlük anlayışına bağlıydılar. Siyasete karşı sanayi toplumlarında görülen ilgisizlik halkın maddi bakımdan tatmin olmasından kaynaklanmayabilir. Dahası, temsili demokrasinin potansiyel problemi yönetimin zamanla halktan uzaklaşmasıdır. Yönetme görevi, en iyi olduğunu düşündükleri şekilde ve halkın genel çıkarından ziyade kendi çıkarlarına göre hareket edebilecek profesyonel siyasetçilerin eline bırakılmaktadır. Seçim bir yönetimi görevden uzaklaştırma gücüne sahip olmaya devam ede-

bilir, ancak, bunu başarabilme gücü halkın bilgisizlik ve ilgisizliği yüzünden önemli ölçüde törpülenmektedir. Ayrıca seçimin en fazla yapabileceği şey, bir yönetimin yerine bir başka seçilmiş profesyonel siyasetçiler grubunu geçirmekten ibarettir.

c- Kamu Çıkarı

Bir başka demokrasi anlayışı 'kim yönetecek? sorusu üzerinde değil fakat 'yönetimin yararı olacak? sorusu üzerinde temellendirilmektedir. Bu nedenle demokrasi 'halk için yönetim' ilkesine dayanmaktadır. Tek başına, halkın kendi kendini yönetiyor olması gerçeği, zorunlu olarak, halkın kamu çıkarı şeklinde ifade edilebilecek kendi çıkarına yöneteceği sonucunu doğurmayabilir. Nitekim bazı siyasal düşünürler kamu çıkarı kavramını eleştirmişlerdir. Jeremy Bentham'ı izleyen faydacılar, her bireyin kendi çıkarlarını düşündüğünü ve kendi durumunu veya kişisel refahını ilerletmeye çalıştığını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle herhangi bir kamu çıkarı kavramı, tüm halkı birleştiren kolektif ve yaygın bir çıkarın olduğunu iddia etmesi itibarıyla saçmadır. Oysa gerçekte varolan, birbirleriyle yarışan bireysel çıkarların toplamından başka bir şey değildir. Nitekim, kamu düzeninin korunması ve dış saldırıların önlenmesi dışında, tüm halkın kendi çıkarına olduğunu kabul edeceği çok az kamu siyasası vardır. Hatta sözü edilen siyasalarda dahi bu amaçlara nasıl ulaşılabileceği hususunda derin ayrılıklar vardır. Bazıları kamu düzeninin bireysel özgürlüğe saygı göstererek sağlanabileceğini ileri sürerken, bazıları güçlü bir devlet ve sert cezalar talep etmekte; bazıları dış saldırının sadece güçlü bir orduya ve nükleer silahlara sahip olunarak caydırılabileceğine inanırken, bazıları da tüm bu politikaların gereksiz ve hatta gayrî ahlâki olduğunu düşünmektedirler.

Diğer siyasal düşünürler, kamu çıkarı kavramını daha ciddiye almışlar ve ortak iyinin ve kolektif çıkarın belirlenmesinin mümkün ol-

duğunu ileri sürmüşlerdir. Özellikle Rousseau, yönetimin halkın egemenliği ilkesine dayanmasını savunmuştur. O'na göre halkın egemenliği de 'genel irade'ye dayanmalıdır. 'Genel irade' toplumun kolektif olarak paylaşılan genel çıkarını yansıtmaya itibarıyla her zaman doğrudur. Bununla birlikte bu ortak çıkarı basitçe vatandaşlara ne istedikleri sorularak ulaşılamaz. Çünkü böyle bir durumda, vatandaşlar kolektif genel iradeden ziyade kendiler, bencil çıkarlarını, 'özel irade'lerini ifade edeceklerdir. Böylece, genel irade, her vatandaşın bencil olmadan davranmasıyla ortaya çıkan bütünü iradesidir. Rousseau'nun bu fikirleri 'totaliter demokrasi'nin tohumlarını barındırması nedeniyle eleştirilmiştir. Rousseau, bir yandan yönetimin halkın egemenliği ilkesine dayandırılması gerektiğini savunmuş, diğer yandan da bencilikle kirlenmiş olan halkın kendi gerçek çıkarını bulamayacağını ifade etmiştir. Bu fikir, 'genel irade'nin ne olduğunu bildiğini ileri süren ve demokrasi adına hakkı baskı altına alabilecek diktatörlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir. Gerek Hitler gerekse de Mussolini, sadece kendilerinin, halklarının kaderinin ne olduğunu bildikleri inancı temelinde 'doğru' demokrasiyi uyguladıklarını iddia etmişlerdir.

Eğer sıradan halkın kendi 'doğru' çıkarının ne olduğunu algılamaya muktedir olmadığı düşünülürse, halk için yönetim anlamına gelen demokratik yönetim, yönetimin halkın çıkarının ne olduğunu tanımlamaya muktedir olanların ellerine bırakılmasıyla gerçekleştirilebilir. Böyle bir inanç, daha üstün bilgi, zeka ve tecrübe ile halkın çıkarlarını belirlemede halktan daha iyi olan bir grubun varlığını ima etmesi nedeniyle elitist niteliklidir. En aşırı şekliyle elitizm, Platon'un mutlak iktidarın 'Korucular'a verilmesi fikrinde olduğu gibi antidemokratik sonuçlar doğurabilir. Bununla beraber, diğer düşünürler, kendi kendine yönetim arzusuyla rasyonel yönetim arasında bir denge kurmaya çalışmışlardır. Örneğin, J. S. Mill, daha iyi bir eğitimi ve daha fazla tecrü-

besi olanların daha takdire değer siyasal fikirlere sahip olabileceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle o, kalifiye olmayan işçilerin bir oy, kalifiye olanların iki, tahsillerinin ve eğitim gerektiren mesleklerin üyelerinin beş veya altı oya sahip olabileceği bir oy sistemi önermiştir. Mill, aynı zamanda, seçmenin kendinden daha eğitilmiş olan adayları seçmeye eğilimli olacağını ve bu nedenle de temsilcilerin seçmenin yetersiz ve olgunlaşmamış fikirlerinden ziyade kendi yargılarını uygulamada özgür olmaları gerektiğini ileri sürmüştür.

V. I. Lenin farklı bir temelde benzer bir fikir geliştirmiştir. Lenin, emekçi kitlelerin 'burjuva ideolojisi'nin etkisi altında kendi gerçek çıkarlarını farketmekte zaafa düşebileceklerinden korkmuştur. Emekçiler, gerçek düşmanlarının sadece bir devrimle yıkılabilecek kapitalist sistem olduğunu unutup daha yüksek ücret, daha kısa çalışma süresi ve daha iyi çalışma koşullarının peşine düşeceklerdir. Devrimin bilgisine sadece Marksist teoriyi çalışıp anlamış olan ve bu sayede sınıf bilincine en fazla varan emekçiler sahip olabilir. Bu nedenle Lenin emekçi sınıfını devrime ve kendi nihai kaderi olan komünist toplumu gerçekleştirmeye yöneltecek bir 'öncü parti'nin (vanguard party) gerekliliğine inanmıştır. Sonuç olarak, devrimci parti proleteryanın çıkarlarını belirlemektedir. Tüm bu tip teorilerin tehlikesi, 'çoğunluğun' çıkarını belirleme sorumluluğunu bir 'azınlığa' vermesi ve böylece azınlığın çoğunluğun adına, fakat kendi çıkarına yönetmesi riskini doğurmasıdır. Bir anlamda, demokratik teori Aristoteles'in Platon'a yönelttiği 'peki 'koruyucular'dan bizi kim koruyacak?' şeklindeki soruyla karşı karşıya gelmektedir.

3- Demokrasi Modelleri

Demokrasi siyasal tartışmada anlamının çok belirsiz olması ve bütünlüğünü kaybetmesi tehlikesi nedeniyle oldukça güç bir konudur. Dünyanın farklı bölgelerinde demokrasi farklı

şekiller almış ve oldukça geniş ideolojik ve siyasal taleplere uyum sağlamıştır. Gerçekte, modern siyasette üzerinde uzlaşılan tek bir demokrasi anlayışından ziyade, her biri 'doğru' demokrasi olduğunu ifade eden bir çok rakip demokrasi anlayışı mevcuttur. Diğer pek çok siyasal fikir gibi, demokrasi de siyasal uygulamaların yanısıra içinde uygulandığı toplumun tarihi ve sosyal gelişimiyle şekillenmiştir.

a- Liberal Demokrasi

Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya gibi 'Birinci Dünya'nın sanayileşmiş ülkelerinde en yaygın olarak bulunan yönetim sistemi, 'liberal demokrasi'nin bir türüdür. Liberal demokrasiler 'rıza dayalı yönetim' fikri üzerinde temellendirilmektedirler. Yönetimin varoluş nedeni vatandaşlarının haklarını korumak ve ihtiyaçlarını karşılamaktır. Keza, vatandaşlar da bu nedenle yönetilmeye rıza göstermektedirler. Bu, yönetim gücünü kullanma hakkına seçimlerde başarılı olarak sahip olunan bir temsili demokrasi sistemini ima eder. Liberal demokratik teoride seçimlerin gerçekten demokratik olmasının sağlanması için seçim sürecini düzenleyen kurallara büyük önem atfedilir. İlk olarak, politikacıların bir kez seçildikten sonra gelecek seçimlerde yerlerinden edilebileceklerini bilerek seçmenleri dinlemelerini sağlamak üzere düzenli seçimler yapılmalıdır. İkinci olarak, seçimler seçmenlerin kendi fikirlerini oluşturabilmeleri ve baskı altında kalmaksızın görüşlerini ifade edebilmelerini sağlamak için özgür olmalıdır. Seçimlerin özgür olması gizli oy ile sağlanır. Üçüncü olarak, evrensel yetişkin oy hakkı ve bir kişinin bir oya sahip olması anlamına gelen siyasal eşitlik varolmalıdır. Nihayet, belki de en önemlisi, bu seçimler yarışmacı olmalıdır. Bir çok aday ve parti seçimlere katılabilmeli ve seçmenlere farkı programlar ve siyasalar arasından seçme yapma imkanı tesis edilmelidir. Bu son ilke siyasal çoğulculuk olarak ifade edilmektedir.

Böyle bir yönetim sistemi, tüm vatandaşların yönetime doğrudan katılmasını vurgulayan klasik Yunan demokrasisi modelinden oldukça farklıdır. Profesyonel siyasetçiler siyaset geliştirme ve karar alma anlamında yönetirlerken, halk esasen sadece hangi yönetici grubuna yönetme hakkının verileceğini belirleme göreviyle yükümlüdür. Bu nedenle modern liberal demokrasi modeli, sınırlı ve dolaylı bir demokratik yönetim şeklindedir. Velhassıl, Batı'da demokrasi, yönetimlerin tesis edilmesi ve yönetimin el değiştirmesini sağlamaya hizmet eden bir mekanizma anlamına gelmeye başlamıştır. Joseph Schumpeter, bu mekanizmayı, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (1942) adlı eserinde 'siyasal kararlara varmanın kurumsal düzenlemesi' olarak tarif etmiştir. Bu kurumsal düzenlemenin içinde bireyler karar alma gücünü elde edebilmek amacıyla halkın oyları için yarışmacı bir mücadele içerisine girerler. Bu nedenle, yönetimin daima seçilmiş bir profesyonel siyasetçiler eliyle yürütüleceği gerçeği ile seçmenin hangi elit grubunun yöneteceğini belirleme hakkının uzlaştırılması anlamına gelen demokratik elitizm fikri, halkın kendi kendini yönetimi fikrinin yerine geçmiştir.

Bu fikir, Anthony Downs'un, yarışmacı seçimlerin demokratik yönetimin amaçlarını gerçekleştirmeye nasıl ve niçin hizmet ettiğini açıklamaya girişen *Demokrasinin Ekonomik Bir Teorisi* (1957) adlı eserinde daha ileriye götürülmüştür. Downs, kendi modelini, liberal bir demokrasideki siyasal davranışı açıklamak için piyasa ekonomisinin ilkelerinden hareket etmesi nedeniyle 'ekonomik teori' olarak isimlendirmiştir. Siyasetçiler tıpkı iş adamlarının kârlarını maksimize etmeye çalışması gibi, öncelikli olarak siyasal iktidarı elde etmeye çalışan kişiler olarak düşünülmektedir. Mafih, siyasetçiler bu amaçlarına ancak seçimlerde oy kazanarak, bir başka deyişle, pazar meydanında mallarını satarak ulaşabilirler. Nitekim, siyasal pazar da tıpkı ekonomik pazar gibi rekabetçidir ve seçmenler böyle bir pazar-

da kendi çıkarlarını en iyi tatmin eden siyasalar bütününe veya ürünü seçme imkanına sahiptir. Sonuç olarak iktidara gelen parti, tıpkı tüketicilerin satın almaya istekli olduğu malları üreten başarılı bir işadamı gibi, en fazla sayıda seçmene hitap eden siyasaları geliştirmekte başarılı olmuş bir partidir. Bundan ötürü, seçimler, partilerin ve siyasetçilerin iktidara gelebilmelerinin ve iktidarda kalabilmelerinin tek yolu olması nedeniyle halkın fikirlerine sıkı sıkıya bağlı kalmalarını sağlar.

Downs'un modeli, üzerinde temellendiği 'tam rekabetçi' ekonomi modelinin sahip olduğu kusurlara benzer şekilde pek çok aşır kusurdan muzdariptir. Demokrasinin 'ekonomik teorisi' tartışılabilir varsayımlara dayanmaktadır. İlk olarak, gerçekte sadece iki veya üç parti iktidarı ele geçirme umuduna sahip olabilirken, Downs politikacılar ve partiler arasındaki rekabetin gerçek ve etkin bir rekabet olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim geleneksel olarak İngiliz siyaseti Muhafazakarlar ve İşçiler, Amerikan siyaseti de Demokratlar ve Cumhuriyetçiler tarafından yönlendirilmiştir. Siyaset pazarındaki rekabet, bu pazara girmeye çalışan yeni partilerin önündeki seçim maliyetlerinin yüksekliği ve yerleşmiş siyasal bağlılıklar gibi engeller nedeniyle sınırlandırılmaktadır. İkinci olarak, seçmen rasyonel olarak kimin için oy verip kimin için vermeyeceğine karar vermekte veya kendi çıkarına olanı tespit etmekte ne tam bir bilgiye ne de tam bir bağımsızlığa sahiptir. Tıpkı iş adamlarının reklamlar aracılığıyla tüketicilerin zevklerini ve ihtiyaçlarını etkilemesi gibi siyasal partiler de seçmenin görüşlerini ve değerlerini propaganda ile manipüle eder. Son olarak, Downs'un modeli, siyasetçilerin üzerindeki esas etkinin seçim olduğunu varsaymakla diğer tüm siyasal baskı ve etkileme şekillerini görmezlikten gelmektedir. Gerçekte ise yönetimler, özellikle özel sektör ve sendikalar gibi ekonomik gücü elinde bulunduran organize grupların görüşlerini dikkate almak zorundadırlar. Sonuç

olarak, liberal demokratik teori bu etkili grupların arasındaki güç dağılımına dikkat etmeye zorlanmıştır.

Siyasal baskı oluşturulmasında, organize çıkarların öneminin gittikçe yaygın bir kabul görmesi pluralizmin (çoğulcu demokrasi) doğmasına yol açmıştır. Pluralistler, modern dünyada eğer bireyler siyasal etkide bulunuyorlarsa bunu sadece oy kullanan birer seçmen olarak değil fakat daha ziyade iş dünyası, ticaret odaları, sendikalar gibi organize çıkarların veya baskı gruplarının bir üyesi olarak gerçekleştirdiklerine inanmaktadırlar. Bu nedenle pluralistlerin gözünde toplum, farklı çıkarların ve grupların toplamından oluşan çoğulcu bir yapı arzeder. Pluralistler böyle bir toplumun, siyasal iktidarın birbiriyle yarışan grup yönetime bir şekilde ulaşabilmekte ve bir siyasal etki aracını kullanabilmektedir. Örneğin Robert Dahl, New Haven, Connecticut'ta yaptığı çalışmalar sonucunda yazdığı *Kim Yönetiyor ?* (1961) adlı eserinde 'poliarşi' sürecinin veya bir diğer ifadeyle çoğunluğun yönetiminin var olduğunu kanıtladığını ileri sürmüştür. Dahl, New Haven'da siyaset oluşturma sürecine etki eden bir çok grubun bulunduğunu ve bu nedenle de grup siyasetinin, demokratik olarak kabul edilebilecek yüksek bir siyasal eşitlik standardını sağladığını ifade etmiştir.

Pluralist demokrasi modeli, liberal demokrasilerde bazı grupların sürekli olarak diğer gruplardan daha fazla etkide bulunduğu inanan 'modern' elitistler tarafından eleştirilmiştir. Örneğin belli halk grupları, organize olmaları ve dolayısıyla resmi bir siyasal güce sahip olmamaları nedeniyle siyasal süreçten dışlanmaktadır. Bu gruplara örnek olarak, işsizler, ev kadınları, evsizler ve yoksullar verilebilir. Dahası, elitistler grupların etkide bulunma kapasitesinin, toplumda eşitsiz olarak dağıtılmış olan mesleki, finansal ve ekonomik kaynaklara dayandığını vurgulamaktadırlar. Nitekim siyasal örgütlenme eğitim, bilgi ve tecrübe gerektirmektedir. Bu nedenle baskı grubu

siyaseti, işçi sınıfının veya sosyal olarak dezavantajlı konumda olanların değil fakat profesyonel yetenekler kazanma ve kişisel ilişkiler geliştirme potansiyeline sahip olan orta sınıfların güçlenmesine hizmet edecektir. Açıkça, para veya ekonomik güç de siyasal etkilemenin ortaya çıkmasında önemli bir faktördür. Charles Lindblom, *Siyaset ve Piyasalar*, (1977) (Politics and Markets) adlı eserinde iş dünyasının tüm Batılı liberal demokrasilerde, özellikle istihdam ve yatırım düzeylerinde, ekonominin sağlığına etki edecek önemli kararların alınmasını kontrol etmeleri nedeniyle bir 'elit grubu' olarak kabul edilmeleri gerektiğini savunmuştur. Lindblom, ideolojik eğilimleri her ne olursa olsun tüm yönetimlerin, diğer tüm gruplardan önce iş dünyasının görüşlerini dikte alması gerektiğini ileri sürmüştür. Bundan ötürü pluralist demokrasi bir aldatmacadan ibaretir.

b- Halk Demokrasisi

'Halk demokrasisi' ve 'proleter demokrasi' terimleri, ortodoks komünist siyasal sistemleri veya 'İkinci Dünya' rejimlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Böyle bir sistem ilk defa 1917 Devrimi sonrasında Rusya'da ve daha sonra da Doğu Avrupa ülkeleriyle, Çin, Kuzey Kore, Vietnam ve Küba gibi ülkelerde kurulmuştur. Bu demokrasi şekli, Batılı demokrasilerin temelinde yatan liberal fikirlerden çok farklı olan Marksist-Leninist ilkeler üzerinde temellendirilmektedir. Marksist bakış açısından liberal demokrasi, sınıf baskısı gerçeğini gizleyen yapmacık bir rejimdir. Liberal demokrasi bir 'kapitalist demokrasi' modelidir. Marksistler, yarışmacı seçimlerin yönetimleri halka karşı sorumlu kıldığına inanmamaktadırlar. Daha ziyade, kapitalist bir toplum üretici zenginliği elinde tutan kontrol eden burjuva veya kapitalist sınıfın, bir başka ifadeyle 'yönetici sınıfın' güdümündedir.

Marksist demokrasi anlayışı, siyasetin sınıf çıkarlarını yansıttığı inancı üzerine oturtulmuş-

tur. Kapitalist bir toplumda devlet, özel mülkiyetin çıkarlarını ifade eder. Marks'a göre kapitalist bir toplumda devlet, 'tüm burjuva sınıfının ilişkilerini düzenleyen bir komite'den başka bir şey değildir. Siyasal demokrasi, ekonomik güç bir azınlığın elinde kaldığı sürece, tek başına düzenli ve yarışmacı seçimleriyle bir anlam ifade etmez. Bu nedenle, gerçek demokrasi, sınıf sisteminin yıkılmasını ve Marks'ın kendisinden sınıfsız, sosyalist bir toplumu anladığı 'sosyal demokrasi'nin kurulmasını gerektirir. Bununla birlikte, Marks'ın kendisi kapitalist devlet yıkıldığında bir 'proleterya diktatörlüğü'nün gerekli olabileceğini ve fakat komünizme ulaşıldığında devletin tamamıyla ortadan kalkacağını söylemek dışında, sosyalist veya komünist toplumun uygulayacağı siyasal örgütlenme şekli hakkında pek az fikir beyan etmiştir. Marksist teori, Bolşevik Partisi'nin lideri olarak dünyanın ilk 'proleterya devleti'nin kurulmasından sorumlu olan V. I. Lenin tarafından daha ayrıntılı bir şekilde geliştirilmiştir.

Lenin, Marksist sınıf analizini kabul etmekle beraber, siyasal örgütlenme gerekliliğini vurgulayarak, Marks'ın halk devriminin kaçınılmaz bir şekilde kendiliğinden gerçekleşeceği inancını gözden geçirip değiştirmiştir. Lenin'e göre, baskı altına alınmış proleterya kapitalizme karşı kendiliğinden bir devrime kalkışacak durumda olmayıp, öncü bir partinin (Vanguard Party) yönlendirmesine ve liderliğine muhtaçtır. Parti, proleterya arasında sınıf bilincine en fazla sahip olan, profesyonel ve kendini adanmış devrimcilerden ve bu sayede Marksist tarih ve toplum analizini kavramış üyelerden oluşmalıdır. Marksizmle donanmış olan parti, proleteryanın gerçek çıkarlarını algılayabilecek ve işçi sınıfını devrimci mukadderatına doğru yönlendirebilecek konumda olacaktır. Bolşevikler Rusya'da iktidarı ele geçirir geçirmez, bu teori 'Leninist demokrasi'nin köşetaşı haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'ni izleyerek diğer tüm ortodoks komünist devletler bu Marksist-Leninist ilkelere bağlan-

mışlardır. İlk olarak, demokrasi komünist parti dışındaki tüm partilerin kaldırılması anlamına gelen tek parti yönetimini gerektirir. Sadece öncü parti, komünist parti, çalışan kitlelerin yani proleteryanın çıkarlarını temsil edebilir. Diğer tüm partiler, proleteryanın çıkarlarına düşman olan sınıfın çıkarlarını temsil eder. Bir başka ifadeyle, onlar bir karşı devrim gerçekleştirme, sınıf sistemini yeniden kurmaya çaba gösterirler. İkinci olarak, komünist parti yönetici parti olmalıdır. Proleteryanın temsilcisi olarak parti, hem hükümeti hem de toplumu yönetmeli ve yönlendirmelidir. Parti devlet üzerinde tartışmasız bir kontrole sahip olmalı ve sosyal hayatın her alanına girmelidir. Üçüncü olarak, partinin kendisi demokratik merkezizetçilik ilkelerine bağlı olmalı; parti üyeleri siyasaları özgürce ve açıkça tartışabilmeli ve fakat aynı zamanda uzlaşılabilir bir parti politikasının ardında da birleşmeye hazır olmalıdırlar. Teorik olarak bu, parti içindeki her bir organın daha yüksek organların üyelerini seçtiği ve bu üyelere öneriler yapmaya muktedir olduğu bir sistem tarafından gerçekleştirilir. Mağlup olan azınlıklar, çoğunluğun kararına uymak zorunda bırakılmakta ve parti içinde yüksek organlar tarafından alınan kararlar alt organları bağlamaktadır.

Bununla birlikte, bu Marksist-Leninist demokrasi modeli, istikrarlı ve sorumlu bir siyasal sistem tesis etmekte başarısız olmuştur. Modelin zayıflığı, Lenin'in devrimci partinin üyelerinin proleteryanın en sadık ve en fazla sınıf bilincine sahip üyeleri arasından seçileceği ve bu sayede proleteryanı yönlendirme ve yönetme göreviyle yükümlü olacağı inancında yatmaktadır. Ancak Lenin, partinin ve özellikle de parti liderlerinin işçi sınıfına karşı duyarlı ve sorumlu kalmalarını sağlayacak herhangi bir mekanizmayı kurmakta başarısız olmuştur. Bu olgu, Lenin'in ölümünün ardından Stalin'in parti liderliğini üzerine almasıyla daha açık bir hale gelmiştir. Stalin, parti üzerindeki kontrolünü, parti içindeki demokratik süreci ve serbest tartışmayı bastırmak ve kişi-

sel bir diktatörlük kurmak için kullanmıştır. 1930'lar boyunca sert bir tasfiyeler serisiyle parti, hükümet ve ordudaki muhalefet kırıntılarının tamamını ortadan kaldırmıştır. Böylece Leninist demokrasi, bir taraftan önce tüm proleterya adına daha sonra da tüm 'Sovyet halkları' adına yönetmeye devam ettiğini ileri süren, öbür taraftan da tüm Sovyet halklarına karşı 1930'larda bir sivil savaşa girişen Stalinist diktatörlükle yer değiştirmiştir.

Sovyet siyasal sistemini, Komünist Parti içinde demokrasiyi tesis ederek ve Leninist ilkelere geri dönerek reforme etme girişimlerinde bulunulmuştur. Mikhael Gorbachev, 1985 yılında Genel Sekreter olarak atanmasından sonra, Sovyetler Birliği'nde glasnost veya açıklık sloganı altında siyasal tartışmanın sınırlarını genişletmiş ve Komünist Partinin kendi içinde ve yeni Sovyet Parlementosu'nda yarışmacı seçimlerin uygulanmasını teşvik eden 'demokratikleşme' hareketini başlatmıştır. Gorbachev'un esas amaçları Leninistti. O, saf siyasal pluralizmi değil fakat tek partinin sınırları içinde gerçek tartışma özgürlüğünü sunan 'sosyalist pluralizm'i savunmaktaydı. Bununla beraber, siyasal reform, siyasal katılımı kitle gösterilerinin artması, milliyetçi akımların yükselmesi ve rakip siyasal partilerin doğması şeklinde ortaya çıkan bir dalgalanmayı teşvik etti. Gorbachev'un bu dalgalanmaya karşı ilk cevabı 1990 yılında Komünist Parti'nin anayasal olarak garanti edilen iktidar tekelini kaldırmak ve en azından ilkesel olarak çok partili siyaseti ve Batı tarzı yarışmacı siyasal sistemi kabul etmek oluşmuştur. Sonuç olarak, Sovyet Komünist Partisi, yönetme hakkının ideoloji üzerinde temellendiği şeklindeki inanca dayanan Leninist doktrini terketmiş ve yönetme gücünün sadece yarışmacı seçimlerde başarılı olarak kazanılabileceğini ima eden liberal ilkeyi kabul etmiştir. Reform süreci, 1989-90 yıllarında halk gösterileri dalgasının tek partili Komünist yönetimlerin yıkılıp yerlerine liberal demokratik siyasal yapıların geçmesine yol açtığı Doğu Avrupa'da daha açık görülebilir

bir şekilde ortaya çıkmıştır.

c- Üçüncü Dünya Demokrasileri

Bir çok 'Üçüncü Dünya' ülkesinde, hem liberalizmin hem de Marksizm-Leninizmin fikirlerine çok az şey borçlu olan bir demokrasi şekli gelişmiştir. Ortodoks komünist devletlerde olduğu gibi Üçüncü Dünya yönetimleri de tipik olarak, karizmatik bir lider tarafından yönetilen tek partinin güdümündedir. Bu tip siyasal sistemleri 'demokratik' olarak adlandırmanın temelinde Rousseau'nun fikirleri ve baskın bir ortak amaç veya genel irade'ye olan inanç yatmaktadır. Liberal demokratik ilkelere üzerinde yarışmacı parti sistemlerinin kurulduğu bazı yerlerde bu sistemler eylem yerine tartışma, birlikten ziyade çatışma yarattığı için kalıcı olamamışlardır. Uygur tartışma ve çatışan menfaatlerin karşılıklı etkileşimi, zengin Batının maliyetini ödeyebildiği fakat gelişen ülkelerin siyasal sistemlerini zayıflatan ve hatta felç edebilen bir lükstür.

Kolonyal dönemler boyunca, bir çok Üçüncü Dünya halkı için birleştirici amaç, bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür. Bununla birlikte, bağımsızlıktan itibaren birleştirici ortak amaç, modernleşme ve ekonomik gelişme arzusu olmuştur. Bir çok durumda Üçüncü Dünya ülkelerindeki yönetici parti anti-kolonyal akımın ürünü olarak gelişmiştir. Örneğin Zimbabwe'de Robert Mugabe'nin ZANU-PF'si, 1963'den 1980'e değin beyaz ağırlıklı Rhodesya'cı yönetime karşı sürdürdüğü silahlı mücadeleyi tamamladıktan sonra siyasal hayata damgasını vurmuştur. Tek parti yönetimleri, sadece, eğer yönetici partinin baskın ortak amaçlara bağlı olduğuna dair yaygın bir inanış varsa meşru kabul edilirler. Bir çok fakir ve geri kalmış ülkede, baskın amaç sadece tüm nüfusu besleyebilmek veya temel sağlık bakımını ve ilk eğitimi verebilmek olabilir. Bu amaçlar gerçekleştirildikten sonra ise ekonomik güvenlik ve maddi zenginlik arzusu gelir.

Tek parti yönetimleri, bireyci olmaktan ziyade kolektivist olan Üçüncü Dünya toplumlarının kültür ve geleneklerine de uygun düşüyor olabilir. Liberal kapitalist bir devrimin kendi kendinden sorumlu bireyler ve gruplar doğurduğu Batıdan farklı olarak, Afrika ve Asya'da tipik olarak çatışma yerine birliği arzulayan sosyal harmoni ve işbirliği üzerinde daha güçlü bir vurgu vardır. Dahası, Üçüncü Dünya ülkeleri çoğunlukla, eski kolonyal yöneticilerinin onlar için belirlediği sınırları miras almış olup, bu nedenle milli birlik ve dayanışma duygusu yaratma ihtiyacı içerisindedirler. Tanzanya, Kenya ve Zimbabwe gibi ülkelerde uluslaşma sürecini tahdit eden kabile ayrılıkları ve çekişmeler sadece tek bir hakim parti yaratarak aşılabilmektedir. Yeni bağımsızlığını kazanmış Üçüncü Dünya ülkelerinde siyasal çoğulculuğun uygulamaya konulması bu ülkelerin parçalanmasına yol açabilir ve belki de milli bütünlüğü ve siyasal düzeni sadece bir tek parti yönetimi sağlayabilir. Bu olgu Zimbabwe'nin 1980 yılında İngiltere'den Batı tarzı bir yarışmacı parti sistemi devralmasının ardından, ZANU-PF'nin ana rakibi ZAPU'yu kendine dahil edip bir tek parti devleti haline dönüşmesiyle tecrübe edilmiştir. Yarışmacı seçimlerin yokluğunda, karizmatik liderlerin ve yönetici partinin yozlaşabilmesi ve genel olarak toplumun çıkarlarından ziyade, kendi çıkarlarına hizmet etmesi Üçüncü Dünya demokrasilerinin karşı karşıya kaldığı bir tehlikedir. Bu tehlike, yönetici parti, ordu ve polis kuvvetleri üzerinde tam bir kontrole sahipse ve bu sayede tüm siyasal muhaliflerini bastırıp susturabiliyorsa daha da kesin bir hal alır. Bu olgu Irak'ta Saddam Hüseyin ve Filipinler'de General Marcos'un liderliğinde gelişen baskıcı ve otoriter rejimlerde aşıkardır. Dahası, uluslaşma ve modernleşme amaçları gerçekleştirildikten sonra Üçüncü Dünya ülkeleri gittikçe sofistike ve farklılaşmış bir hal alacaklardır. Komünist rejimler örneğinde olduğu gibi, endüstriyel gelişme baskın ortak çıkarlar duygusunu azaltıp buna karşın, gittikçe karmaşıklaşan ve farklılaşan bir toplum yara-

tır. Bir baskın 'genel irade'ye olan inanç zayıfladıkça, baskı daha açık ve yarışmacı siyasal sistemlerin inşası amacına yönelir. Örneğin Filipinler'deki Marcos diktatörlüğü, 1986 yılında gittikçe artan halk gösterileriyle yıkılıp, yerini Corason Aquino liderliği altında liberal demokratik bir sisteme bırakmıştır. Bununla beraber, Üçüncü Dünyada tek parti yönetimlerinden liberal demokrasiye geçiş süreci, özellikle ordu gibi güçlü grupların iktidar bırakmaya gönülsüz olduğu durumlarda güç ve istikrarsız bir seyir izlemektir. Nitekim, Aquino rejimi pek çok askeri ayaklanmalarla karşı karşıya kalmıştır.

d- Radikal Demokrasi

Liberal demokratik sürecin endüstrileşmiş Batıdan Komünist İkinci Dünyaya ve hatta Üçüncü Dünyaya doğru yayılması, Francis Fukuyama'ya liberal demokrasinin dünya çapındaki yakın zaferini ilan etme cesaretini vermiştir. Bununla beraber, Batının merkezinde dahi liberal demokrasi anlayışının evrensel ve tartışmasız kabul gördüğüne inanmak bir hata olur. Liberal demokrasilerde eleştirilerin kendisine yöneldiği temel eksiklik, düzenli ve yarışmacı seçimlerin olmasına rağmen halk ile yönetimler arasında varolan kopukluktur. Bu düşünce çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Örneğin elitistler ve Marksistler, yönetimlerin seçmenlerden daha çok, güçlü ekonomik çıkar gruplarına karşı sorumlu olduklarını ifade etmişlerdir. Diğerleri, siyasal katılımın her bir kaç yılda bir atılan oya indirgendiğinde, demokrasinin halk egemenliği ve kişisel özerklik gibi esas amaçlarından hızla uzaklaşacağını ileri sürmüşlerdir. 1960'lardan beri alternatif bir demokrasi modeli olarak, katılımcı demokrasi, gittikçe artan bir desteğe sahip olmuştur. Bir çok bakımdan, bu radikal demokrasi teorisi klasik Yunan idealine kadar geri gider ve vatandaşların kendi hayatlarını ilgilendiren konularda karar alma yetkisini bir siyasal elitin eline bırakmaktan ziyade, Eski Yunan'da olduğu gibi doğrudan ve kişisel kontrol araçlarının vatandaşlara verilmesinin modern en-

düstri toplumlarında nasıl gerçekleştirilebileceği hususunda çaba gösterir. Doğrudan demokrasinin yaklaşık on bin vatandaşa sahip olan Eski Yunan şehir devletleri için uygun ve işleyebilir olmasına karşın milyonlarca nüfusa sahip olan modern ulus devletiyle tamamıyla bağdaşmaz nitelikte olduğu sıkça ifade edilmiştir. Bununla birlikte, yüksek bir siyasal katılım düzeyi başka yollarla da sağlanabilir. Örneğin, 1960'lardan bu yana feminist gruplar, barış taraftarları, homoseksüel hakları grupları, hayvan hakları savunurları gibi pek çok aktivist ve kampanyacı baskı grupları gelişmiştir. Bu tip gruplar, protestolar, gösteriler ve yürüyüşlerle halk desteğini harekete geçirmeyi amaçlamaları ve tipik olarak, 'çimen kökü demokrasisi'¹ ilkelerine uyumlu olan açık ve desantralize yapılara sahip olmaları itibarıyla bireylerin siyasal hayata daha geniş ve daha devamlı katılımını sağlarlar.

Aynı amaç, geleneksel siyasal partilerin yarısını reforme ederek halk katılımını sağlamayı amaçlayan kişileri de harekete geçirmiştir. Siyasal partiler geleneksel olarak siyaset yapımını kontrol eden ve sıkı disiplin üzerinde ısrar eden parlamento liderleri tarafından domine edilmiştir. Bununla beraber, eğer parti-içi demokrasi ilkesi kabul edilecek olursa, sıradan parti üyeleri de siyasal karar alma sürecine katılabilecek ve daha fazla iktidara sahip olabileceklerdir.

NOTLAR

* Bu yazı Andrew Heywood'un 1992 yılında Macmillan Yayınevi tarafından yayınlanan *Political Ideologies* adlı kitabının 10. Bölümünün (ss. 269-291) çevirisidir.

1. Çimen kökü demokrasisi tabiriyle, nasıl bir çim varlığı için gerekli olan mineral, su, vb.yi kökleriyle alıyorsa bir demokrasinin de varlığını sürdürebilmesi için onun en küçük parçaları olan bireylerin desteğine ve katılımına dayanması gerektiği fikri anlatılır. (Ç.N.)

Çeviren: Bican Şahin